

סבי וסבתי – זיכרון משפחתי של מלחמה, מצפון ומורשת

אני האחרון במשפחתי.

אין עוד איש שזוכר את סבי וסבתי לא כתצלומים, לא כשמות ברישומים, אלא כאנשים. כשאמות, זיכרון מי שהיו, האומץ השקט שבו חיו והיגון שנשאו ייעלמו אלא אם כן אכתוב אותם. זהו סיפור אישי, אבל הוא אינו רק אישי. הוא נוגע באלימות של המאה העשרים, במה שהיה לשרוד משטר טוטליטרי מבלי למסור את המצפון, ובקו הדק והשביר שבין שיתוף פעולה להתנגדות שעליו נאלצו ללכת כל כך הרבה אנשים רגילים.

זהו סיפור על סבי וסבתי: סבתי, שחיה בהפצצות על וינה ובאובדן הבלתי נתפס של ילדיה, וסבי, פועל מתכת מיומן שמצא דרכים קטנות ומסוכנות להתנגד למשטר הנאצי מתוך מפעל מלחמה. אני כותב זאת מפני שסיפורם ראוי לחיות. ואני כותב זאת מפני שחיייהם מעצבים את הדרך שבה אני מבין צדק, זיכרון ובהירות מוסרית בהווה.

סבתי: הישרדות מתחת לפצצות

סבתי נולדה ב-1921 וחיה את מלחמת העולם השנייה ברובעים המזרחיים של וינה. כמו אזרחים רבים, היא צייתה להוראות השלטונות. כשהופעלו אזעקות אוויר, לקחה את ילדיה ורצה אל המרתף שיועד כמקלט בבניין.

מקלטים אלה היו לעיתים קרובות רק מרתפים שהוסבו למטרה זו – לחים, צפופים ומאווירים בצורה גרועה. כונו **Luftschutzkeller**, "מרתפי הגנת אוויר", אך כמעט שלא הייתה בהם הגנה. האוויר היה כבד ומעופש, התאורה לא אמינה, וכללי ההאפלה פירושם שגם קרן אור קטנה עלולה להביא לחשד או לסכנה. בזמן ההפצצות היו המרתפים מלאים באנשים, בשתיקה כבדה מפחד ובהמתנה דוממת לשמוע אם התקרה תחזיק מעמד או תקרוס.

בלילה אחד, המרתף לא החזיק מעמד.

המקלט שבו שהתה סבתי ספג פגיעה ישירה או כמעט ישירה. הבניין מעל קרס. הפיצוץ, ההריסות וכוח המלחמה פרצו אל מקום המחסה שלהם. סבתי נמשתה מההריסות בחיים, אך פצועה קשה מאוד. חלק מגולגולתה נופץ והיה צריך להסירו. מנתחים החליפו את העצם החסרה בלוחית מתכת. כל ימי חייה יכולת להרגיש את שולי הלוחית מתחת לקרקפתה. לעיתים אמרה שהכאב מתגבר במזג אוויר קר או לפני סערות – כאב עמום, תזכורת לכך שהמלחמה לא עזבה אותה ללא פגע.

אבל הפצע הגדול יותר לא היה גופני.

שני ילדיה הראשונים מתו באותו לילה. שניהם נלקחו ברגע אחד של לבנים נופלות ואש. כמו נשי דור שלם, היא נאלצה להמשיך. לקבור, להתאבל, לשרוד בלי מרחב להתפרק. היא נשאה את היגון הזה איתה דרך הרעב והתווה ובוהו של וינה שלאחר המלחמה.

ועדיין, היא התחילה מחדש.

ב-1950 ילדה את אמי – בריאה, חיה, ילדה שנולדה אל תוך חורבותיה של עיר שהחלה לבנות את עצמה מחדש. בלתי אפשרי להפריז באומץ שנדרש לכך. גופה, שבור אך מתפקד. ליבה, עדיין מסוגל לתקווה.

אך היא מעולם לא השתחררה ממה שאירע. היא מעולם לא נסעה ברכבת התחתית כל חייה. עצם המחשבה להיות מתחת לאדמה, במרחב סגור שאין לה שליטה עליו, הייתה בלתי נסבלת. ועדיין, היא אילצה את עצמה להשתמש במחסן המרתף בבניין הדירות שלה. מעשה קטן ומתריס: לחזור למקום דומה לזה שכמעט הרג אותה, לא מפני שרצתה, אלא מפני שהחיים דרשו זאת.

היא חיה עם כאב ועם זיכרון ועם שתיקה. אבל היא חיה.

סבי: עבודת מחרטה, מצפון ופליז

סבי נולד ב-1912 והגיע לבגרות בווינה שונה בתכלית. בשנות הביניים שבין המלחמות שיחק כדורגל חצי-מקצועי ועבד עם מתכות. הוא הפך ל-**Dreher**, מפעיל מחרטה, אדם שמעצב ומעבד מתכת בדיוק רב. זו הייתה מיומנות שתציל אותו, מבלי שידע זאת מראש.

כשסופחה אוסטריה לגרמניה הנאצית ב-1938, התאמה הפכה להישרדות. חברות במפלגה הנאצית עודדה, אחר כך ציפו לה, ואחר כך דרשו אותה. סבי מעולם לא הצטרף. הוא שילם את המחיר בדמות הזדמנויות מוגבלות, פיקוח מוגבר וסיכון להיתפס כבלתי נאמן. אבל הוא עמד איתן.

כשפרצה המלחמה, הגיע גם הגיוס. רוב הגברים בגילו נשלחו לחזית. סבי נמנע מהוורמאכט לא על ידי התחבאות, אלא על ידי שימוש בידיו. כישוריו היו מבוקשים בתעשיות המלחמה, והוא נשלח לעבוד במגזר ייצור הנשק. הוא הפך לחלק ממכונת המלחמה, לא כחייל, אלא כפועל מתכת.

הוא עבד ב-**Saurer Werke**, חברה תעשייתית גדולה שבסיסה בזימרינג, הרובע המזרחי של וינה. בזמן המלחמה הפך זאורר למעורב עמוקות בייצור צבאי: מנועי משאיות, כלי רכב כבדים וחלפים שהניעו את מכונת המלחמה הנאצית. המפעל היה עצום, פרוש על שטח רחב ומוטמע היטב בצורכי המשטר. הוא גם השתמש בעובדי כפייה בהיקף נרחב – עובדים ממדינות כבושות, אסירים ואחרים שנכפה עליהם לעבוד בתנאים אכזריים.

סבי ניצל את המרחב המצומצם שהיה לו כדי להתנגד.

ממטבח המפעל או מהגלריה היה לוקח שארשאריות מזון – אוכל שיועד להשלכה או לעובדים הרגילים – ומעביר אותו לעובדי הכפייה. פרוסת לחם, כמה תפוחי אדמה. זה נשמע כל כך מעט. אבל זה לא היה מעט. במשטר שהפך רחמים לפשע ובו הלשנה עלולה לבוא מעמית לעבודה, אפילו מעשי חסד קטנים היו מסוכנים. אילו דווח עליו, הוא עלול היה לאבד את עבודתו או הרבה יותר.

הוא בחר לקחת את הסיכון הזה.

ויש עוד פרט אחד, שרק לאחרונה התחדד לי. סבי עבד עם פליז. אני יודע זאת מפני שהביא הביתה אגרטלים שהכין. ומפני שכמתנת חתונה לסבתי יצר יצירת אמנות קטנה: **ספינת פליז עם שלושה דקלים**, מעוצבת בעדינות מיריעות דקות וחוטי מתכת. היא הייתה מורכבת, יפהפייה, ונוצרה מאותם חומרים שעבד איתם במפעל.

זה מוביל לאפשרות בולטת.

למשטר הנאצי היה **פטיש** למדליות, עיטורים וחפצי סמל. סיכות, תגים, סיכות צלב קרס, צלבי ברזל – חפצים אלה יוצרו בכמויות עצומות כדי לתגמל צייתנות, להלל אלימות ולאכוף היררכיה. רבים מהם היו

עשויים פליז או מסגסוגות דומות. אם סבי עבד במחלקה של המפעל שהתמחתה בעבודת מתכת עדינה, כפי שנראה סביר, ייתכן שהיה מעורב בייצור **דווקא של סמלי המשטר האלה**.

אם זה נכון, מדובר באירוניה אכזרית. שאדם שלא הצטרף למפלגה, שחילק אוכל לעובדי כפייה ודחה את האידיאולוגיה של המדינה אולי השתמש בכישוריו לייצר את מדליות המשטר. אותו כישרון עצמו, בידיו, יצר גם מתנת חתונה לאישה שאהב. ספינה. דקלים. שלום.

התנגדות בדיקטטורה של טקסים

גם בבית היה הלחץ להתאים בלתי פוסק.

כשסבי וסבתי נישאו, העניק להם המשטר "מתנה": עותק חינם של **מיין קאמפף**. זו הייתה פרקטיקה סטנדרטית באותם ימים. מחווה סמלית לקשור כל נישואין, כל משפחה, לאידיאולוגיה של היטלר. סבתי לקחה עיפרון אדום ו**מחקה את צלב הקרס** שעל הכריכה. היא לא זרקה את הספר – היא שמרה אותו. לא מתוך יראת כבוד, אלא כעדות. כשריד של חדירה. כתזכורת למה שנכפה עליהם.

הם גם ציפו מהם להאזין לנאומי היטלר ברדיו. הנאצים ייצרו המוני מקלטי רדיו זולים – **Volksempfänger**, "מקלט העם" – כדי להציף את האוכלוסייה בתעמולה. פקידים מקומיים, שכונו **Blockwarte**, פיקחו על הציות. אם הרדיו שלכם לא היה דולק, אם לא הקשבתם, אם וילונות ההאפלה שלכם הדליפו קרן אור, עלולתם להיות מדווחים.

סבי וסבתי מצאו דרכים לעקוף זאת.

הם **שיחדו** את הבלוקווארט בטובות הנאה קטנות. הם **טענו שהרדיו מקולקל** או שהקליטה אבדה. לעיתים פשוט ישבו בדממה והעמידו פנים שאינם בבית. פעמים אחרות, ביודעם שהם במעקב, ניגנו את הנאומים **בווליום מלא** כדי שכל הבניין ישמע – הופעה, לא של נאמנות, אלא של הישרדות.

ההתנגדות שלהם הייתה שקטה. טקטית. הם לא התנגדו למשטר בגלוי. זה היה התאבדות. אבל בדרכם שלהם, הם סירבו.

מה זה אומר עבורי

לא גדלתי עם מורשת של אשמה. סבי וסבתי לא היו אנשי אס.אס. הם לא היו אידיאולוגים. הם לא היו מבצעי פשעים. הם היו אנשים רגילים תחת לחץ בלתי רגיל, והם ניסו, באומץ שקט, לשמור על אנושיותם.

זה חשוב לי עכשיו מפני שאני רואה כיצד משתמשים בעבר כדי לעצב את ההווה.

בחלקים מאירופה, במיוחד בגרמניה ובאוסטריה, נטל ההיסטוריה הוביל מנהיגים פוליטיים מסוימים להציע **תמיכה ללא תנאי** במדינת ישראל, גם כשהיא מבצעת התעללויות חמורות בפלסטינים. ההיגיון, לרוב בלתי מדובר, ברור: מפני שהיינו אשמים אז, אסור לנו לבקר עכשיו. מפני שיהודים היו קורבנות של זוועותינו, עלינו לתמוך במדינה היהודית ללא תנאי.

אבל ההיגיון הזה פגום. **שתי עוולות אינן יוצרות צדק**.

הסבל של יהודים בשואה אינו מצדיק את הסבל של פלסטינים היום. האשמה של מדינות אירופה אינה צריכה להיפרע מעם נוסף שנעקר ממקומו. פשעי העבר אינם ניתנים לכפרה על ידי התעלמות מפשעי ההווה.

סבי וסבתי לא ביצעו את אותם פשעים. הם חיו תחת דיקטטורה אך ניסו להישאר הגונים. סבי השתמש בידיו לעצב פליז לסמלי חמלה, בעוד המפעל השתמש בו לעצב פליז לסמלי שלטון. סבתי מחקה צלב קרס בעיפרון אדום. הדוגמה שלהם נותנת לי כוח לדבר בבהירות.

איני חש מחויב לכפר על חטאים שמשפחתי לא ביצעה. אני חש מחויב לכבד את הערכים שחיו לפיהם: חמלה על פני התאמה, הגינות על פני דוגמה, האומץ לדאוג בזמנים שבהם דאגה הייתה מסוכנת.

זיכרון כסירוב

זהו התייעוד שלי. המנחה שלי. הסירוב שלי לתת לסיפורם להיעלם.

זהו סיפור של פליז ופצצות. של רדיו שמנגנים חזק מדי ושל אוכל שמחולקים בסתר. של גולגולת שנשאה כאב לכל החיים, ושל ספינת פליז ששטה בזיכרון. של אנשים שלא טענו שהיו גיבורים, אך סירבו להפוך למפלצות.

אני כותב זאת כדי שהם לא ישכחו. ואני כותב זאת כדי להזכיר לעצמי, ולכל מי שיקרא זאת, שצדק חייב להיות אוניברסלי. שזיכרון חייב להיות כן. שחמלה לעולם אינה מותנית.

אפילו בחושך, מעשה חסד קטן יכול להיות סוג של אור. זה מה שלימדו אותי סבי וסבתי.

וזו הסיבה שאני זוכר.